

De buurt als bouwdoos

buurtgedachte versus buurtrealiteit

Author(s)

Nio, Ivan

Publication date

2023

Document Version

Final published version

Published in

Nu aan de buurt

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nio, I. (2023). De buurt als bouwdoos: buurtgedachte versus buurtrealiteit. In F. Feddes (Ed.), *Nu aan de buurt : nieuwe energie eerlijk verdeeld* (pp. 105-119). Stad-Forum .

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Ivan Nio

De
buurt
als
bouw
doos

buurtgedachte
versus buurtrealiteit

De buurt is aan een opmerkelijke revival bezig. In beleid en onderzoek is de buurt belangrijker geworden voor integrale opgaven, transformatie, verdichting en de energietransitie. De buurt zou het juiste vertrekpunt zijn voor de fysieke en sociale verandering naar een duurzame toekomst, omdat zich hier de leefwereld van bewoners concentreert. Ook zijn er weer hoge verwachtingen van de sociale maakbaarheid van buurten. Er wordt veel verwacht van meer gemeenschapszin, ontmoeting, zelfredzaamheid en participatie. De ideologie van wijk en buurt en de lokale verbanden heeft een opmerkelijke comeback gemaakt als oplossingskader voor allerlei vraagstukken.¹ Wat kan deze revival verklaren? Is de buurt van zichzelf ineens weer aantrekkelijk? Of zijn de doelstellingen te hoog gespannen?

106

Ik wil enkele kanttekeningen plaatsen bij de vanzelfsprekende aandacht voor de buurt, en vooral voor de buurt als een ogenschijnlijk statisch en vastomlijnd gegeven. De leefwereld van bewoners valt slechts voor een deel samen met de buurt en in een superdiverse stad heeft de buurt geen eenduidige betekenis. Denken over de buurt is dan ook denken over verscheidenheid. Willen we de buurt zien als een schaalniveau voor allerlei stedelijke opgaven, dan moeten we deze verscheidenheid helder in beeld krijgen. Pas vanuit een gelaagd en dynamisch buurtbegrip is na te gaan wat is te verwachten van betrokkenheid, eigenaarschap en zeggenschap in de buurt.

Buurt versus wijk

De verscheidenheid begint al bij de basisbegrippen. Er bestaan geen eenduidige definities van de buurt. De termen wijk en buurt worden

vaak door elkaar gebruikt, evenals ruimtelijke, sociale, formele en informele benaderingen. Het kennisplatform Wijkwijzer schrijft: 'Een veelgebruikt onderscheid is dat de term 'wijk' een administratieve afbakening representeert, terwijl 'buurt' verwijst naar de woonomgeving die bewoners beleven. Meerdere buurten vormen samen een wijk.'² Geografen definiëren de kleinste eenheid van de buurt als een gebied dat in vijf tot tien minuten vanaf de woning lopend is af te leggen.³ Als het criterium wordt verruimd naar vijftien minuten lopen, zoals in de 'vijftien minuten stad', wordt de ruimtelijke grens van de buurt uiteraard mee opgerekt.⁴ In dat geval hebben we het eerder over een wijk of een verzameling van buurten. Terwijl ruimtelijke professionals bij de buurt doorgaans van groot naar klein denken, kijken bewoners vanuit hun eigen woning naar de buurt. 'De buurt is het gevolg van een

wandeling, van de serie voetstappen op een wegdek, stukje bij beetje geladen met betekenis doordat ze organisch met de woning verbonden is', schrijft de Franse antropoloog Mayol.⁵ De buurt wordt primair individueel en zintuiglijk beleefd als ruimte om door heen te bewegen en om in te verblijven. In de omgeving van het huis vinden ommetjes plaats, spelen de kinderen, wordt de hond uitgelaten. Hier moet het schoon en veilig zijn. In de buurt kom je aan en ben je weer thuis.

1 S. Majoor & V. Smit (2019), 'De wijk als plek van verandering', in: G. Helleman, S. Majoor, V. Smit & G. Walraven (red) (2019), *Plekken van hoop en verandering*. Utrecht: Eburon.

2 <https://wijkwijzer.org/verdieping/over-de-wijkaanpak/wijk-of-buurt>

3 A. Kearns & M. Parkinson (2001), The Significance of Neighbourhood, in *Urban Studies*. Vol.38, p.2103-2110.

4 Uit de CityAccessMap blijkt dat in Amsterdam 87% van de inwoners binnen 15 minuten kan lopen naar de bakker, supermarkt, restaurant of dokter. <https://www.cityaccessmap.com/>

5 P. Mayol (2010), 'Twee fragmenten', in: A. Reijndorp & L. Reinders (red), *De alle-daagse en de geplande stad*. Amsterdam: SUN Trancity, p.26-31.

6 A. Reijndorp, (2004), *Stadswijk*. Stedenbouw en dagelijks leven. Rotterdam: NAI Uitgevers.

7 I. Nio, A. Reijndorp & W. Veldhuis (2008), *Atlas Westelijke Tuinsteden*. Amsterdam: SUN-Trancity; I. Nio, A. Reijndorp, W. Veldhuis, A. Blom & H. Coumou (2016), *Parkstad of Stadswijk*. Amsterdam: Valiz; I. Nio (2022), 'Gemengd maar wel apart. Samenleven in vernieuwde buurten', in: M. de Hoog & A. de Wit (red), *Superwest. Vernieuwing van de Amsterdamse Tuinsteden*. Bussum: Uitgeverij Thoth, p.30-43.

Buurten hebben ook een sociale en culturele betekenis. Elke buurt heeft een identiteit en reputatie. De buurt is het deel van de stad dat de overgang van het private naar het publieke domein markeert. Het is de ruimte waar je op een wandeling een buurman groet en vertrouwde vreemden tegenkomt, zoals buurtgenoten die je meestal niet van naam, maar wel van gezicht kent.⁶ De wandeling kan voeren naar een winkelstraat of buurtwinkelcentrum, een Primera met een postkantoor, een buurtpark of een speeltuin. Het zijn plekken die voor een diversiteit aan buurtbewoners van betekenis zijn en waar ze elkaar terloops tegenkomen.

De grenzen van de buurt zoals die wordt gebruikt en beleefd, verschillen van de officiële, administratieve grenzen. Drukke verkeerswegen vormen vaak wel harde grenzen. Voor veel mensen speelt het dagelijks leven zich voor een belangrijk deel af buiten de eigen buurt, zo blijkt uit de interviews die ik heb gehouden met meer dan honderd bewoners in Amsterdam Nieuw-West.⁷ Ook binnen een buurt lopen individuele leefwerelden uiteen, zo laten de *mental maps* zien waarop bewoners hun dagelijkse sociaal-ruimtelijke praktijken tekenden (voor het doen van boodschappen, de school van hun kinderen, het bezoeken van parken, verenigingsleven, sporten en uitgaan). Het dagelijks leven is vooral gericht op het eigen woonblok en de straat, met hier omheen enkele plekken en voorzieningen in de directe buurt en weer andere in een veel groter gebied dat de wijk, het stadsdeel, de stad en zelfs de regio kan omvatten.

Om zich thuis te voelen in de stad zijn bewoners slechts voor een deel afhankelijk van hun eigen buurt. Bij de keuze van scholen, winkels en recreatieve voorzieningen spelen meer overwegingen dan alleen de afstand tot de woning, bijvoorbeeld kwaliteit, identiteit, sfeer en medegebruikers.

De buurt zoals gebruikt en beleefd is kortom geen uniforme, objectieve grootheid. Voor veel mensen is het schaalniveau van het dagelijks

107

leven tegelijkertijd kleiner en groter dan de buurt. De betekenis van de buurt moet dan ook gepositioneerd worden ten opzichte van andere schaalniveaus: de straat en het woonblok aan de ene kant en de wijk en de stad aan de andere kant.

Partiële betekenis van de buurt

Dit is niet verrassend. Sociologen waarschuwen al lang tegen overdreven aandacht voor de buurt als territoriaal integratiekader. Een groot deel van het dagelijks leven van mensen speelt zich af buiten hun buurt en binnen sociaal heterogene buurten hebben bewoners hooguit partiële contacten met elkaar. Al in 1955 bekritiseerde de socioloog J.A.A. van Doorn de destijds populaire wijkgedachte door te stellen dat de integratie in het stedelijk leven sterker plaatsvond via functionele verbanden als werk, school, sport of belangenorganisatie.⁸ Het idee van hechte relaties tussen buurtbewoners staat al sinds de jaren zestig op gespannen voet met de toegenomen welvaart, mobiliteit, nieuwe technologieën en sociale diversiteit (de volksbuurt transformeerde in een heterogene stadswijk) waardoor de oude verbondenheid met de buurt en de burens minder is geworden. Doordat bewoners zich in een groter gebied oriënteren heeft de lokale woonomgeving als sociaal kader aan belang ingeboet. Door tijdsdruk hebben mensen ook minder mogelijkheden om actief te zijn in de buurt.

Buren blijken een bescheiden plek in te nemen in de sociale netwerken van mensen. Burgers maken deel uit van verschillende, lossere netwerken op verschillende schaalniveaus. Buurten in buitenwijken zijn zelfs beschreven als een 'ijle zone'. In de moderne ervaring van de netwerkstedeling zou er geen werkelijk betekenisvolle relatie meer zijn met de directe leefomgeving.⁹ Ook in de stedelijke vernieuwing moest de buurtgedachte eraan geloven. Volgens sociologen gaat de doelstelling van sociale cohesie

in een buurt gepaard met overspannen verwachtingen bij beleidsmakers. En om de kritiek compleet te maken: maatschappelijke problemen als armoede, eenzaamheid, werkloosheid en laaggeletterdheid kunnen niet alleen worden opgelost op wijk- en buurniveau.¹⁰ Daarvoor zijn juist interventies op andere schaalniveaus nodig, met name stad en regio.

Nu er opnieuw maatschappelijke idealen als sociale cohesie en zelfredzaamheid worden geprojecteerd op de buurt, is de kritische blik van Van Doorn weer relevant. Heeft hij nog steeds gelijk? Veel factoren uit 1955 bestaan ook nu nog, soms zelfs sterker dan toen. Anderzijds zijn veel mensen door corona hun eigen leefomgeving meer gaan waarderen, zoals buurtparken voor het ommetje en voorzieningen in de nabijheid van de woning. Meer mensen werken vanuit huis. In het eerdere Stad-Forum-project naar Groot-Amsterdam bleek hoe belangrijk het thuisvoelen in een buurt voor bewoners is, opgevat als grip om de omgeving, toe-eigening, vertrouwdheid en identiteit.¹¹ Ook als we naar de mogelijke bindingen kijken die bewoners, individueel en per groep, met hun buurt kunnen hebben, zien we een grote verscheidenheid. Hierin zijn vier hoofdcategorieën van bindingen te onderscheiden: functioneel, sociaal, cultureel en politiek.¹²

Functionele binding betreft voorzieningen in de buurt zoals winkels, cafés, scholen en maatschappelijke voorzieningen. De buurt heeft een functionele betekenis voor de dagelijkse routines van het huishouden, boodschappen doen en het onderwijs. Functioneel is men niet noodzakelijkerwijs gebonden aan de eigen buurt, maar toch zien we juist op buurniveau een herwaardering van nabije voorzieningen zoals buurtwinkels, parken en plantsoenen. Sommige groepen oriënteren zich welbewust sterker op de buurt en de wijk om het dagelijks leven te organiseren, zoals ouderen, huishoudens met kleine

kinderen en mensen met weinig geld. Ook kenniswerkers en creatievelingen zijn gebaat bij woonmilieus en plekken van interactie, al beperkt dit zich niet altijd tot de eigen buurt en wijk.

8 J.A.A. van Doorn (1955), 'Wijk en stad: reële integratiekaders?', in: FT. Diemer-Lindeboom, J.A.A. van Doorn & W. de Bruijn, *Prae-adviezen voor het congres over sociale samenhangen in nieuwe stadswijken, gehouden op 17-12-55 te Amsterdam*. Instituut voor Sociaal Onderzoek voor het Nederlandse Volk.
9 R. Boomkens (2006), *De nieuwe wanorde. Globalisering en het einde van de maakbare samenleving*. Amsterdam: Van Gennep.

10 In het VROM Raad advies 'Stad en wijk verweven' (2009) werd al geconcludeerd dat een sterke oriëntatie op de wijk ongewenste effecten kan hebben. De wijk is wel vaak de vindplaats van problemen, maar lang niet altijd het beste schaalniveau om deze ook op te lossen.

11 T. van den Boomen (red) (2021), *Thuis is... Groot-Amsterdam verkend aan de hand van Almere Poort, Beverwijk, Hilversum, Purmerend en Uithoorn*. Amsterdam: Stad-Forum.

12 Deze indeling in vier bindingen is ontleend aan: T. Lupi (2005), *Buurtbinding: van veenkolonie tot Vinex-wijk*. Amsterdam: Aksant.

13 Het begrip publieke familiariteit is geïntroduceerd door Talja Blokland, amicaliteit door Jan-Willem Duyvendak. Convivialiteit is een begrip afkomstig van Susanne Wessendorf (2014), 'Being open, but sometimes closed. Conviviality in a super-diverse London neighbourhood', in *European Journal of Cultural studies*. Vol. 17(4), p.392-405.

Sociale binding bestaat uit een variëteit aan lichte en sterkere contacten met buurtbewoners, zoals elkaar groeten, een praatje maken, onderlinge hulp, en publieke vertrouwdheid. Sociologen benadrukken de relevantie van kleine ontmoetingen of lichte contacten, waarvoor begrippen in omloop zijn als publieke familiariteit, convivialiteit en amicaliteit.¹³ Publieke familiariteit of publiek vertrouwen houdt in dat buurtgenoten elkaar regelmatig op hun dagelijkse routes tegenkomen en herkennen. Deze lichte interacties kunnen bijdragen aan publieke vertrouwdheid en aan een gevoel van veiligheid en thuisvoelen. Amicaliteit gaat een stapje verder; het betreft een vorm van contact die tussen vriendelijk en vriendschappelijk zit. Convivialiteit gaat over een prettige manier om naast en soms met elkaar een eigen leven te leiden. Voor sommigen zijn deze lichte relaties niet voldoende, en er is dan ook een beweging waarin mensen uit idealisme en pragmatisme nauwer verbonden willen zijn met een groep van meestal gelijkgestemden om op kleine schaal meer samen te doen en te delen. De *culturele binding* betreft identificatie, trots en vertrouwdheid met de buurt. Buurten hebben een (bewonings)geschiedenis, een collectief geheugen en een identiteit. Bewoners kunnen de ruimtelijke opzet en de status van een buurt waarderen (zoals in Oud-Zuid) of juist worstelen met het stigma (zoals in Zuidoost). Verbondenheid kan bestaan uit 'place attachment': hechting aan de buurt als plek in de stad of aan fysieke plekken in de buurt vanwege de voorzieningen, sfeer, medebewoners en de schaal. In Amsterdamse buurten binnen de ring gaat het dan vaak om de sfeer van kleinschalige stedelijkheid en diversiteit. Bewoners kunnen zich ook door hun persoonlijke geschiedenis thuis voelen, bijvoorbeeld doordat ze er al lang wonen. Sociologen stellen dat de culturele betekenis van de buurt belangrijker is geworden. Daarbij hoort een herwaardering van 'nabijheid'. De culturele binding met een buurt bestaat uit

DE BUURT...

... MET MEER EXPATS EN TOERISTEN VERANDERT DE SOCIALE MIX...

... MENSEN ZETTEN DE STEDELIJKE RUIMTE NAAR HUN HAAND, MAAR WORDEN ER OOK DOOR BEÏNVLOED...

... CREATIEVEN HEBBEN INTERACTIE NODIG...

... MARKTCONFORM DENKEN VAN ONTWIKKELAARS, CORPORATIES EN GEMEENTE ROEPT VERZET OP...

... DOOR GENTRIFICATIE VOELEN BESTAANDE BEWONERS ZICH MINDER EN NIEUWKOMERS ZICH MEER THUIS...

... SCHOON EN VEILIG DAT IS THUISKOMEN...

... COPRODUCTIE EN CO-CREATIE GEVEN BURGERS ZEGGENSCHAP...

... PERSOONLIJKE GESCHIEDENIS KLEURT HET THUISGEVOEL...

... HOOGGELEIDE NIEUWE STEDELIJKE VERHUIDEN GEMAKELIJK HUN BUURT...

... ACTIEF IN ACHTERSTANDSWYKEN, ZIJN VAAR VROUWEN, LAGER ORGELEIDEN, LAAG BETALDEN, JONGEREN, NIEUWE NEDERLANDERS...

... IN DE SYSTEEMWERELD IS PERECONOMISCHE WAARDE VAN VASTGOED VAAK LEIDEND EN DE MAATSCHAPPELIJKE WAARDE ONDERGESCHIKT...

... IN SUPERDIVERSE BUURT IS ER MINDER CONTACT MET BUURTGEMOTEN...

... DOOR CORONA MEER WAARDERING VOOR DE OMGEVING...

... RUIMTELIJK KADER VOOR VERZET TEGEN GROOTSCHALIGE PLANNEN...

... GEÏNGAGEREDE GANSMAKERS...

... DRUKKE VERKEERSWEGEN ZIJN HARDE GRENZEN...

... OUDEREN, HUIS HOUDENDS MET KLEINE KINDEREN EN MENSEN MET WEINIG GELD ORIENTEREN ZICH STERKER OP DE BUURT...

... ARME BUURTEN KENNEN VEEL SOCIALE PROBLEEMEN, MAAR OOK LEVENDIGE NETWERKEN...

... WAAR JE VERTROUWDE VREEMDEN TEGENKOMT...

... BEWONERS MOETEN ANGEVEN WAT BETER MOET EN WELKE ROL ZIJ ZELF WILLEN...

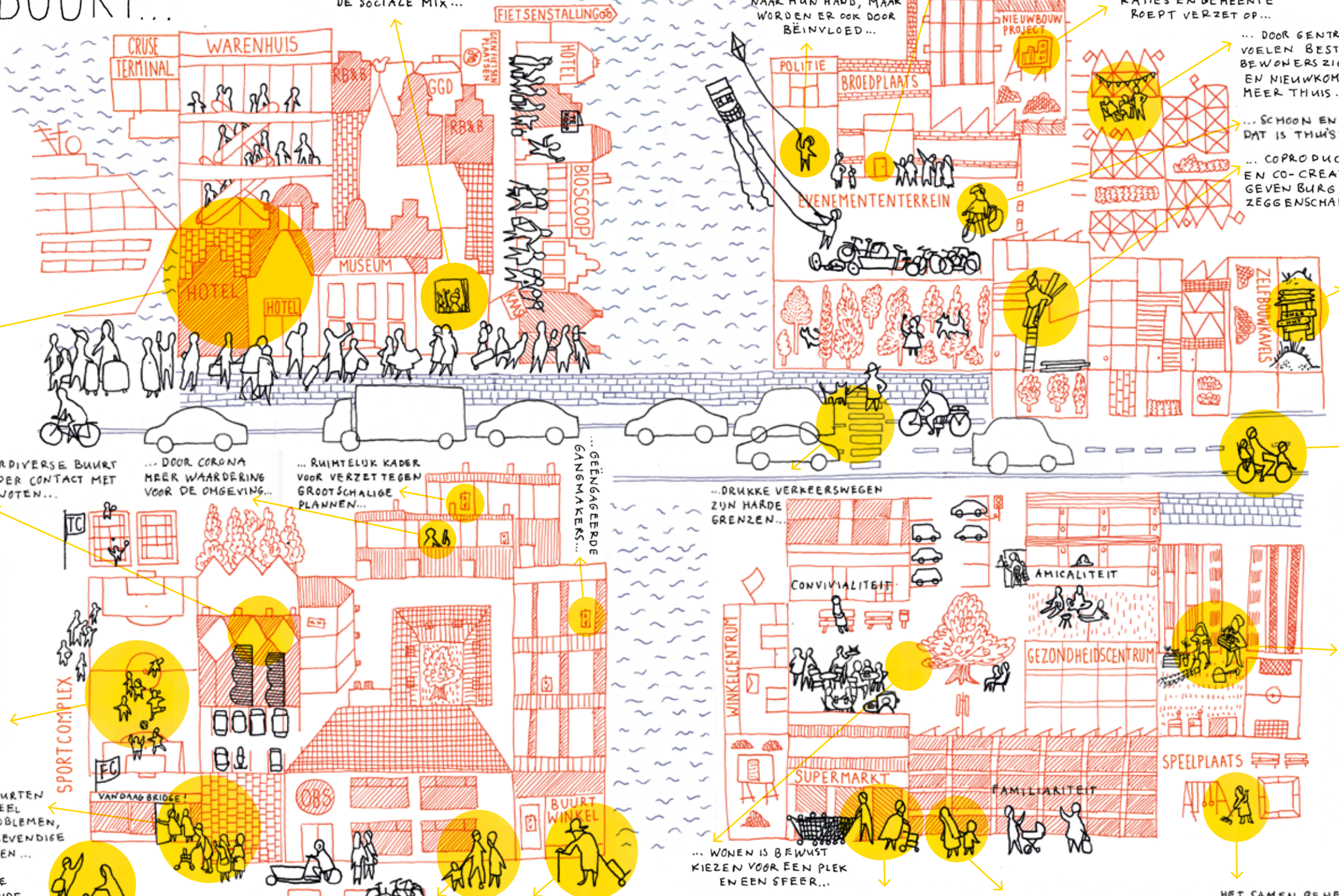
... BETEKENISVOL VOOR DE DAGELIJKE ROUTINES...

... WONEN IS BEWUST KIEZEN VOOR EEN PLEK ENEEN SFEER...

... DE BUURT WORDT NIET UNIFORM GEBRUIKT EN BELEefd...

... DE BUURT IS HET GEVOLT VAN EEN WANDELING...

... HET SAMEN BEHEREN VAN PLEKKEN IS EEN NIEUWE VORM VAN BETROKKENHEID...

een proces dat sociologen 'elective belonging' hebben genoemd.¹⁴ Wonen betekent een keuze maken voor een plek en een sfeer, en die keuze als betekenisvol ervaren voor de eigen identiteit. *Politieke binding* is binding op basis van zeggenschap en controle, inzet en betrokkenheid. Het gaat om een gevoel van eigenaarschap van de ruimte, om de organisatiegraad van bewoners en om actiebereidheid. Doorgaans participeert alleen een klein deel van de bewoners in de lokale gemeenschap en het zijn vaak specifieke lokale issues die aan de orde komen.¹⁵ Mensen zetten zich in voor hun buurt wanneer ze er zelf baat bij hebben. Amsterdam kent een traditie van mondige burgers. De buurt was en is een ruimtelijk kader voor verzet tegen grootschalige plannen van gemeente en marktpartijen. De opkomst van de commons-beweging en het gezamenlijke beheer van plekken door bewoners kan in het licht van een nieuwe betrokkenheid worden gezien. Er is een groeiend verzet tegen ontwikkelaars, corporaties en gemeente wanneer die louter op basis van marktmechanismen de toekomst van een buurt bepalen. De buurt is geen gemeenschappelijk kader voor alle bewoners, maar daarmee is de buurt nog niet irrelevant geworden.¹⁶ Politieke binding en burgerkracht lijken medeafhankelijk van sociale, functionele en culturele bindingen, maar ze kunnen zelf ook leiden tot meer betrokkenheid bij de andere dimensies. In deze wisselwerking kunnen onderlinge relaties tussen buurtbewoners als voorwaarde worden gezien voor eigenaarschap en draagvlak voor maatschappelijk initiatief. Andersom hoeft het gevoel van binding met de buurt niet per se te leiden tot veel initiatief.

Superdiversiteit

Ook de bevolkingssamenstelling van een buurt kenmerkt zich door een verscheidenheid die tevens per buurt verschilt. Welke rol de buurt heeft, verschilt tussen individuen en categorieën mensen, afhankelijk van onder meer het

huishouden, inkomen, leeftijd en leefstijl. In Nieuw-West ontdekte ik grote verschillen in de mate en combinatie waarin bewoners op de buurt zijn gericht. Ouderen, mensen met weinig geld en gezinnen met kleine kinderen hebben een relatief kleine actieradius en zijn sterker op de buurt gericht. Hoogopgeleide nieuwe stellingen kunnen gemakkelijker de buurt in hun alledaagse routines vermijden en bijvoorbeeld hun kinderen buiten de buurt op een school doen, of elders hun boodschappen doen en hun vrije tijd doorbrengen. Er is dan sprake van 'ruimtelijke disaffiliatie'.¹⁷ Hoe belangrijk nabijheid en de buurt zijn, hangt sterk af van het huishouden en de sociale positie. Veel oudere bewoners en bewoners met een migratieachtergrond hebben een binding met de wijk en het stadsdeel (en niet noodzakelijkerwijs met de buurt) op basis van herinneringen, de nabijheid van familie en groepsspecifieke voorzieningen. Waar voor sommige bewoners (zoals oudere autochtone bewoners) de verbondenheid met de buurt kan afnemen door het verdwijnen van vertrouwde winkels en bureaus, kan de verbondenheid bij andere groepen juist groeien. Gentrificatie en de toename van expats en toeristen veranderen de sociale mix in de buurt. Bij de bestaande bewoners kan het een gevoel van onteigening geven terwijl de nieuwkomers zich hechten en de buurt toe-eigenen. Dat roept de vraag op van wie de buurt en de voorzieningen zijn. Veel buurten in Amsterdam kenmerken zich door superdiversiteit, wat wil zeggen dat geen enkele groep meer tot een meerderheid behoort. Ook binnen de groepen is er grotere diversiteit. Bewoners in superdiverse buurten hebben vaak minder contact met buurtgenoten.¹⁸ Met name in arme, etnisch diverse wijken met veel verloop is het samenleven ingewikkelder geworden, met onder meer minder contacten tussen bureaus. Op het eerste gezicht kennen deze buurten een geringe sociale organisatie. Er zijn altijd wel

“Denk niet aan de ‘ideale’ buurt maar aan een ‘goede’ buurt”

enige actieve bewoners, maar bij het gros is de actieradius en het vertrouwen in eigen kunnen minder groot. Aan de andere kant oriënteren kwetsbare huishoudens zich sterk op de eigen buurt vanuit functionele en sociale overwegingen, zoals onderlinge hulp en nabijheid van voorzieningen. Hoewel in armere buurten veel sociale problematiek speelt, kenmerken ze zich door een levendig netwerk van initiatieven en actieve bewoners. Ook binnen de eigen etnische groep is vaak veel onderlinge hulp.

Recepten voor een ‘goede’ buurt

De verleiding is vaak groot om in termen van 'de ideale buurt' te denken. Maar reductie van de buurt tot één ideaalbeeld doet de werkelijkheid met al z'n verscheidenheid en meerduidigheid te kort. Er is niet één ideaal, maar er zijn wel veel verschillende goede buurten mogelijk. In de loop der tijd zijn er veel recepten voor goede buurten bedacht. Elk recept past bij andere omstandigheden en andere doelen en samenmaken ze duidelijk dat er geen uniforme aanpak bestaat. Hier volgen enkele recepten die onderling verschillen, maar elk een goede buurt kunnen voortbrengen. In de afgelopen decennia zijn de oude volksbuurten in trek geraakt bij een stedelijke middenklasse. Vooral de dichtbebouwde stadswijken met een afwisseling in bebouwing en een mix aan voorzieningen zijn gewild. Hun populariteit resulteerde in een sterke verbondenheid. Zo is de Frans Halsbuurt in de Pijp onlangs door de eigen bewoners beoordeeld als een van de beste buurten van Amsterdam. Buurten met een fijnmazige functiemenging zijn aantrekkelijk voor creatieve kenniswerkers die zijn georiënteerd op centraal stedelijke milieus.¹⁹ Geïnspireerd door het werk van Jane Jacobs is er al langer een krachtig pleidooi voor de multifunctionele levendige buurt.²⁰

14 M. Savage, G. Bagnall & B. Longhurst (2005), *Globalization & Belonging*. London: Sage Publications.
 15 G. Suttles (1972), *The social construction of communities*. Chicago: University of Chicago Press.
 16 M. van Ham (2012), *De Buurt. Best Belangrijk*. Intreerede, TU Delft, Faculteit Bouwkunde.
 17 Zie ook: F. Pinkster (2008), *De sociale betekenis van de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
 18 G. Custers & I. Glas (2019), 'Vier adviezen voor een leefbare stad', in: S&D, Nr.6, p.71-76.
 19 J. Gadet (2009), 'Gentry of getto? Opkomst van succesvolle buurten', in: S. Franke & G.-J. Hospers (red), *De levende stad. Over de hedendaagse betekenis van Jane Jacobs*. Amsterdam: SUN-Trancity, p.123-136.
 20 J. Walljasper (2007), *The Great Neighbourhood Book*. Cabriola: New Society Publishers.

Een te strikte toepassing van dit recept kan echter rigide zijn. Een sterke buurtbinding is niet voorbehouden aan dichtbebouwde en multifunctionele buurten als de Jordaan, Oud-West of de Pijp. Er zijn ook relatief monofunctionele buurten in de stedelijke luwte met een sterke buurtbinding en dito thuisgevoel, zoals de Rivierenbuurt, het Java- en KNSM-eiland en straten en hofjes met grondgebonden woningen in Slotervaart en Buitenveldert. Een te sterke gerichtheid op één ideaal ontnemt het zicht op de leefwerelden van uiteenlopende groepen bewoners en de mogelijke kwaliteiten van naoorlogse wijken en suburbane buitenwijken. Recepten voor de 'goede' buurt verschillen in hun mix van voorzieningen, fysieke omgevingskenmerken, bewonerssamenstelling en woningtypen. Ze zijn al dan niet gebaseerd op het gedachtegoed over de gemengde stad en functiemenging van Jane Jacobs. Functiemenging en nabijheid zijn in de Omgevingsvisie van de gemeente Amsterdam als belangrijke ruimtelijke ordeningsprincipes benoemd bij het realiseren van goede stadsbuurten.²¹ Maar het maken van een nieuwe levendige buurt met vanzelfsprekende ontmoetingsplekken is niet eenvoudig. In nieuwe buitenwijken wordt het vooral beoogd met architectonische elementen met een sterke ruimtelijke identiteit. De buurt is dan een soort decor bestaande uit grachtjes, straatjes en pleintjes (Holland Park), of singels en hofjes, serres en veranda's (Weespersluis). Sommige benaderingen laten zien hoe de buurt aan bepaalde 'knoppen' kan draaien om aspecten als samenleven, duurzaamheid en veerkracht te verbeteren. Een buurt wordt wel beschouwd als een verzameling of bundel van sociale, fysieke, economische en politieke hulpbronnen, die samen de kwaliteit van de buurt vormen. Die zijn bepalend voor buurteffecten, dat wil zeggen dat het wonen in een bepaalde buurt de levenskansen van een individu beïnvloedt los van diens persoonlijke kenmerken.²² De zogeheten ABCD-methode onderscheidt

“Een buurt is geen bouwwerk maar een bouwdoos”

basisbouwstenen ('community assets') voor een gezonde stadswijk en de ontwikkeling van gemeenschappen.²³ Dat zijn de vaardigheden van buurtbewoners, de kracht van lokale verenigingen, de middelen van openbare, particuliere en non-profit instellingen, de fysieke hulpbronnen, de economische middelen en de verhalen en het erfgoed. De verbinding met de buurt is te versterken door per buurt te kijken naar de beschikbaarheid van deze bouwstenen en hulpbronnen.

De recente benadering van de 'neighbourhood ecology' van Maarten Hajer en zijn onderzoeksgroep beoordeelt buurten op sociale en ecologische duurzaamheid. Een 'goede' buurt omvat dan vier essentiële dimensies: duurzaamheidsprestatie, sociaal-ruimtelijke kwaliteiten die condities voor sociabiliteit creëren, inclusiviteit en adaptiviteit. 'Neighbourhood arrangements' zijn dan de elementen die moeten samenvallen om tot een goede buurt te komen: krachtige en wervende verhalen, betrokken actoren, (financiële) middelen en eenduidige regelgevende kaders.²⁴ Goede buitenlandse voorbeelden betreffen onder meer nieuwe buurten in Zwitserland en Duitsland met een belangrijke rol voor wooncoöperaties.

Ook 'veerkracht' is een vaak gebruikt uitgangspunt, met name in buurten met een toenemende concentratie van kwetsbare huishoudens in sociale huurcomplexen.²⁵ Sommige buurten beschikken over meer veerkracht, ook al is het niet altijd duidelijk welke combinaties van fysieke en sociale factoren daarin doorslaggevend zijn, ook als de profielen en sociale indicatoren vergelijkbaar zijn. De aanwezigheid van sociale netwerken en de rol van 'best persons' versterken de veerkracht. Van invloed is ook een eventuele traditie van activisme in een buurt en het aanwezig zijn van collectieve voorzieningen.

De buurt als bouwdoos

Er is niet één ideaal buurtmodel en dat hoeft er ook niet te zijn. Een buurt is geen uitgelanceerd bouwwerk, maar lijkt meer op een bouwdoos met losse onderdelen, verschillend van kleur, maat en karakter. De metafoor kan iets verduidelijken over mogelijkheden en beperkingen, variatie en flexibiliteit, planmatige en informele ontwikkeling. De ene bouwdoos is rijker gesorteerd dan de andere. Je kunt bouwen volgens een handleiding of naar eigen wens improviseren, en een bouwwerk kan telkens weer anders worden. Iedere bouwdoos kent ook beperkingen: als er geen blauwe blokjes in je Lego-dooos zitten kun je geen blauw huis maken, tenzij je ze van elders kunt halen. Als we de buurt opvatten als bouwdoos, kan iedere buurt anders zijn samengesteld, met een verscheidenheid aan functionele, sociale, culturele en politieke bindingen.

De metafoor van de buurt als bouwdoos is niet zonder risico. Het suggereert maakbaarheid en het roept associaties op met fysieke bouwstenen. Bij de bouwdoos gaat het echter ook altijd om de betekenis van die bouwstenen voor bewoners. Naast harde zijn er zachte, sociale elementen (de bewoners, de sociale netwerken en de sociale mix) en immateriële, van verhalen over de buurt tot regelgeving. De metafoor van de buurt als bouwdoos werpt vragen op hoe een

buurt is te versterken. 1. Welke beelden hebben we van een 'goede' buurt? 2. Welke bouwstenen zijn al aanwezig die binding en eigenaarschap kunnen versterken? En wat zijn de ontbrekende stukjes in een buurt? 3. Moet je in elke buurt wel alle bouwstenen gebruiken? Welke ongebruikte stenen vormen potentie voor toekomstige dynamiek? 4. Wie en op welke manier bouwen er in een superdiverse buurt aan mee? 5. Is een 'goede' buurt te construeren of kan die vanzelf ontstaan en wat zijn daarvoor de condities?

21 Omgevingsvisie Amsterdam 2050 (2021), Gemeente Amsterdam.

22 G. Galster (2001), 'On the Nature of Neighborhood', in: *Urban Studies*, Vol.38, No.12, p.2111-2124. Zie ook: Y. Albeda & S. Oosterlynck (2018), *Over het belang van de buurt*. Antwerpen: Vicinia.

23 J. Hofman et al. (2021), *Altijd nieuw gedoe! Buurtmakers vanuit Asset Based Community Development op weg naar nieuwe democratie*. LSA bewoners.

24 M. Hajer et al. (2020), *Neighbourhoods for the Future. A Plea for a Social and Ecological Urbanism*. Amsterdam: Trancity/Valiz.

25 K. Leidelmeijer, J. Frissen & J. van Iersel (2020), *Veerkracht in het corporatiebezit. De update: een jaar later, twee jaar verder*. Amsterdam: In.Fact.Research/Circusvis/RIGO.

Recente adviezen leggen nadruk op de openbare ruimte en publieke voorzieningen als bouwstenen voor de buurt.²⁶ Vooral in buurten met veel arme en kwetsbare huishoudens vormen zij een gemeenschappelijke basis en bieden ze ontmoetingsplekken voor contacten die variëren van vluchtige ontmoeting tot deelname aan activiteiten en daadwerkelijke uitwisseling. Deze sociaal-fysieke infrastructuur is bepalend voor het vermogen en de daadkracht van bewoners om samen met vrijwilligers en beroepskrachten iets te doen aan de fysieke en sociale kwaliteit van hun wijk. Het gaat concreet om maatschappelijke en commerciële voorzieningen zoals bibliotheken, buurtthuizen, buurtwinkels en (koffie)cafés²⁷, en ruimtelijke structuren en openbare ruimten (trottoirs, straten, loop- en fietsroutes, parken en winkelpleinen) die de binding van bewoners met hun buurt duurzaam kunnen versterken.²⁸

Sociale en culturele bouwstenen variëren per buurt. In sommige buurten bestaat een historisch gegroeide sociale samenhang en in andere zijn informele netwerken zwakker. Idealerweise gaat het bij de ontwikkeling van sociaal kapitaal in een buurt om netwerkvorming en het verbinden van groepen en mensen zodat ze elkaar leren kennen en vertrouwen. Het kan nodig zijn om de informele netwerken van bewoners onderling en tussen vrijwilligers en beroepskrachten te versterken en uit te bouwen zodat kennis, ervaring en contacten kunnen worden gedeeld. Culturele bouwstenen betreffen zaken als collectief geheugen, het imago, de identiteit en de buurtcultuur. Deze hebben een weerbarstiger karakter, tenzij een buurt volledig fysiek en sociaal wordt vernieuwd.

Ruimte en sociale praktijken in de buurt beïnvloeden elkaar wederzijds. Mensen kunnen de stedelijke ruimte naar hun hand zetten, maar worden tegelijkertijd door ruimte geconditioneerd.²⁹ Het gebruik en de betekenis van de buurt ligt niet bij voorbaat vast, maar krijgt een specifieke betekenis in het alledaagse

leven van mensen. Het is daarom zinvol om de geplande stad en de geleefde stad in hun onderlinge wisselwerking te zien.

Buitenlandse projecten bieden inspiratie voor een vernieuwing van de bouwdoos en de wisselwerking tussen gepland en geleefd. In nieuwe buurten in Zürich, Malmö en Freiburg is een groot deel van het initiatief overgelaten aan bewoners en hun wooncoöperaties. De woongebouwen die door wooncoöperaties zijn ontwikkeld en beheerd, hebben ook een betekenis als buurtblokken met een publieke betekenis voor de hele buurt.

Deze wooncoöperaties met multifunctionele en betaalbare wooncomplexen vertonen een grote betrokkenheid bij de buurt. In Amsterdam zien we juist een omgekeerde beweging. Het lukt niet om op grote schaal betaalbare woningen te realiseren. Niet alleen kwetsbare huishoudens en lagere inkomens, maar ook de middenklasse heeft het steeds moeilijker. Groepen met een sterke betrokkenheid bij hun buurt kunnen steeds minder goed terecht in de stad, zoals sociale professionals, kunstenaars en gezinnen met kleine kinderen. Nieuw instromende groepen zoals studenten en expats onderhouden vaak een minder bestendige relatie met hun buurt. Dat geldt ook voor bewoners in dure vrije sector huurwoningen. De samenhang staat ook onder druk door toepassing van jongerencontracten met een maximale duur van vijf jaar.

“Wie bouwen er mee in een superdiverse buurt?”

26 Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (2020), *Toegang tot de stad. Hoe publieke voorzieningen, wonen en vervoer de sleutel voor burgers vormen*; College van Rijksadviseurs & Raad Volksgezondheid & Samenleving (2022), *Ruimte maken voor ontmoeting. De buurt als sociale leefomgeving*.

27 Zie ook: E. Klinenberg (2018), *Palaces for the People*. New York: Crown.

28 Een voorbeeld van een fysiekruimtelijke bouwdoos is het concept buurt-dragers: A. Treffers, I. Nio & F. Suurenbroek (2021), *Buurtdragers. Een ruimtelijk programmatische verkenning van ontwikkelbuurten*. Hogeschool van Amsterdam.

29 Michael Sorkin heeft dit in zijn boek *Twenty Minutes in Manhattan* (2009) bondig verwoord: 'Just as people produce neighbourhoods, so neighbourhoods produce people'.

30 W. Tan, M. Levelt & M. Stapper (2019), 'Ladder op, ladder af: 50 jaar participatie', in: *Rooilijn* nr.3, p.160-167.

31 F. Miłkowski (2021), *Wij zijn de stad. De buitenwijk als kloppend hart*. Amsterdam: Uitgeverij Pluim.

32 I. Verhoeven & E. Tonkens (2011), 'Bewonersinitiatieven: partnerschap tussen burgers en overheid', in: *Beleid en Maatschappij* (38)4, p.419-437.

Collectieve acties

Het is belangrijk kennis van bewoners over hun alledaagse omgeving te benutten voor een buurtagenda. Bewoners kunnen zelf belangrijke bouwstenen benoemen. Volgens de participatieladder van Arnstein moet echte betrokkenheid van bewoners verder gaan dan alleen informering en bevraging om plannen te verrijken. Pas op de bovenste treden van de participatieladder, via coproductie en cocreatie, wordt zeggenschap werkelijk, voor een deel, naar burgers verplaatst, bijvoorbeeld in partnerschappen.³⁰

De vraag is niet alleen wat volgens bewoners de ontbrekende en te verbeteren bouwstenen zijn, maar ook waarvoor ze, in een gelijkwaardige positie, (mede)verantwoordelijkheid willen dragen. Er zijn veel voorbeelden van zo'n betrokkenheid van burgers bij wooncomplexen, een buurtpark, een plein of moestuinen. In het oog springen projecten in initiatiefrije buurten en wijken (o.a. Indische Buurt, Buiksloterham, Centrumeiland IJburg). Er is ook een nieuwe sociale dynamiek te bespeuren in de naoorlogse wijken. Hier levert juist de gemeente een aantal hindernissen. Vooral kleinere initiatieven stuiten op inflexibele gemeentelijke procedures. Ook lopen actieve bewoners dikwijls aan tegen de systeemwereld waar de economische waarde van grond en vastgoed leidend zijn en de maatschappelijke waarde van ondergeschikt belang is.³¹

Als de buurt een bouwdoos is, wie bouwen er dan in een superdiverse buurt mee en in welke vorm? Betrokkenheid van bewoners kan verschillende vormen aannemen. Het is niet alleen de hoogopgeleide stedelijke middenklasse die initiatieven neemt; bij bewonersinitiatieven in Amsterdamse achterstandswijken zijn onder de actieve bewoners relatief veel vrouwen, lager opgeleiden, mensen met een laag inkomen, jongeren en nieuwe Nederlanders.³² Wel is het binnen deze groepen een actieve voorhoede, sterk geworteld in de buurt en met veel sociaal

kapitaal, die interesse heeft in bewonersinitiatieven. Deze voorhoede neemt anderen in haar kielzog mee als deelnemers aan haar initiatieven.

Inclusieve bijeenkomsten die verschillende groepen en initiatieven bijeenbrengen hebben vaak een tijdelijk karakter. Een voorbeeld is het uitgebreide participatieproces in de vernieuwingsbuurt Banne Noord in 2019.³³ Aan de 16 bijeenkomsten deden 600 bewoners mee. Het gemeentelijke projectteam benaderde gericht groepen bewoners die bij de eerste bijeenkomsten grotendeels afwezig waren, zoals islamitische vrouwen, jongeren en bewoners van sociale huurwoningen. Omdat het projectteam grote waarde hechtte aan de inclusiviteit van het proces, ging het zelfs langs de deuren om bewoners uit te nodigen.

Betrokkenheid kan verschillende gradaties aannemen, van informeren, meepraten tot co-creatie, terwijl er ook bewoners zijn die zich tevreden stellen met aantrekkelijk ingerichte en goed beheerde openbare ruimten die de leefbaarheid en het gevoel van veiligheid verhogen. De wens van intensievere vormen, zoals co-creatie, lijkt vooral te leven bij groepen gelijkgezinden. De prioriteit ligt bij een overzichtelijke fysieke entiteit: het eigen woonblok en de eigen straat, een deel van de directe woonomgeving zoals een moestuin, een speelplek, een parkje of een plein, een specifiek gebouw als een buurthuis, een moskee of een monument. Het is lastiger voor bewoners om zich met een groter gebied te bemoeien. Een kleiner project in de buurt maakt het voor bewoners behapbaar (in tijd en inspanning) in het contact met gemeente en corporaties.

De vraag is daarom op welk schaalniveau burgers zeggenschap willen hebben. Dat zal vooral het eigen wooncomplex of een specifieke plek zijn en daarna pas de buurt. Ook in vaak aangehaalde buitenlandse voorbeelden ligt de kracht vooral op de directe omgeving van het

huis: het eigen woonblok, de eigen straat en hooguit de eigen buurt.³⁴

Actieve bewoners vinden elkaar vooral in gedeelde waarden en belangen. Zij zetten zich bijvoorbeeld in voor een nieuwe moskee in Banne Noord, een moestuin in Slotervaart, of wooncoöperaties op IJburg en CPO-projecten in Buiksloterham. Het gaat ook op voor het bewonersplatform Hart van de K-buurt als activistische beweging die van de gemeente ruimte heeft gekregen om een eigen plan te maken inclusief een plein voor informele ontmoetingen. Of neem de zoektocht naar een vorm van gezamenlijk beheer of 'collaborative governance' aan de hand van een urban commons op Plein 40-45 en in de Jan Evertsenstraat. Het zijn krachtige initiatieven die vanuit een groep gelijkgezinde deelnemers en coalities worden opgezet met een focus op specifieke bouwstenen. De vraag is hoe deze collectieve acties vanuit een thema of op projectniveau kunnen uitgroeien tot iets groters op buurniveau.³⁵ Geëngageerde gangmakers zijn onmisbaar, maar hun sleutelrol kan een initiatief ook kwetsbaar maken als de trekkers ermee ophouden. Ook kan een dominante initiatiefnemer de sfeer in een overleg bepalen, wat kan leiden tot in- en uitsluiting van groepen bewoners. In superdiverse buurten zoals de Indische buurt kan een veelheid aan initiatieven bestaan die 'vloeibaar' zijn ('liquid communities'), elkaar overlappen en elkaar kruisbestuiven en versterken.³⁶ De opgave is dan om de initiatieven te verbinden en ze op te schalen naar de hele buurt. Daarbij is hulp van professionals onmisbaar.

33 J. van Aanholt, I. Nio, K. de Nijs & H. van den Hende (2021), *Gedegen keuzes: verder komen bij participatiedilemma's in de Amsterdamse ontwikkelbuurten*. Hogeschool van Amsterdam.

Tot slot: nieuwe uitdagingen

Elke buurt kent een eigen geschiedenis en moet ook op zoek naar een eigen narratief voor de toekomst. Stadsbuurten zijn sociaal divers en altijd in verandering. Uitgaan van een dynamisch en gelaagd buurtbegrip betekent dat er op verschillende manieren kan worden geanticipeerd op een nieuwe dynamiek die de betrokkenheid bij de buurt en het samenleven versterken.

Er zijn allerlei tegenstrijdige ontwikkelingen en nieuwe uitdagingen. Er wordt meer thuis gewerkt waardoor er een grotere betrokkenheid bij de dagelijkse leefomgeving ontstaat. Maar de digitalisering en het webwinkelen ondermijnen tegelijkertijd de relatie met de buurt. De vraag is wat dit betekent voor openbare ruimten en publieke voorzieningen als ontmoetingsplekken. Elke buurt heeft ook een eigen bouwdoos. De elementen kunnen per buurt en per groep binnen een buurt anders in elkaar worden gezet. Welke vanzelfsprekende ontmoetingsplekken heeft een buurt nodig? Wat doe je in een buurt en wat in de wijk? Sommige buurten hebben veel minder bouwstenen dan andere. Laten we dat zo, of hebben gemeente en andere partijen hier een taak?

34 Ook in buitenlandse voorbeelden ontstaan interessante initiatieven van bewoners in de eerste plaats in een straat (Leefstraten in Gent) en wooncomplexen (Baugruppen in Tübingen en Vauban in Freiburg, wooncoöperaties in Zürich).

35 Het platform Sierpleinbuurt is dan ook een interessant initiatief, alhoewel het in feite bestaat uit twee buurten en met 7.000 inwoners aan de grote kant is. Zie het artikel van Frans Soeterbroek.

36 P. Smets & F. Azarhoosh (2019), 'Urban Commons and Commoning in Amsterdam East. The Role of Liquid Communities and the Local Government', in: *Sociologia E Politiche Sociali*, 22(1), p.91-109.

“Ga uit van een dynamisch en gelaagd buurtbegrip”

Om deze vragen te kunnen beantwoorden moeten we allereerst op zoek gaan naar de gelaagdheid van de leefwereld van groepen bewoners en de verhalen over de buurt. Er moet worden gekeken naar wat er zich werkelijk afspeelt in buurten waar niet alleen problemen, maar ook kansen en mogelijkheden liggen. Er moet meer kennis zijn van de buurt, van sociaal-ruimtelijke praktijken van bewoners, manieren van samenleven en informele netwerken. Bewoners en ondernemers moeten in principe altijd betrokken worden bij plannen voor een buurt. Er zijn hierbij verschillende vormen van betrokkenheid en zeggenschap. Niet iedereen heeft zin om mee te doen of wil betrokken zijn. Bij het versterken van buurten aan de hand van de bouwdoos - ruimtelijk, sociaal, cultureel en politiek - moeten bewoners zelf aangeven wat ontbreekt of verbeterd moet worden en waarbij ze mede bepalen wat hun rol en zeggenschap hierin is. ●